

ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ

А На підставі аналізу комплексу культурологічних, філософських, юридичних, педагогічних джерел з'ясована наукова потреба узгодження понять «правова культура» і «правова компетентність» у контексті завдань професійної підготовки фахівців неюридичних спеціальностей; визначені базові філософсько-правові основи формування поняття «правова культура» з урахуванням низки спеціальних і загальнопедагогічних наукових підходів (антропологічного, аксіологічного, гносеологічного, герменевтичного, компетентнісного тощо); простежені взаємозв'язки понять «правова освіта», «правове виховання», «правові цінності», визначені місце і роль правової компетентності як складника правової культури фахівців у контексті забезпечення високої якості професійної підготовки і конкурентоздатності кожного фахівця на ринку праці.

Ключові слова: правова культура; професійна правова культура фахівців; правова компетентність; правова освіта; правова педагогіка

Актуальність проблеми. Становлення української державності, інтеграція в європейське і світове співтовариство, побудова громадянського суспільства та правової держави зумовлюють постійну увагу до різнопланових аспектів правової культури громадян.

Власне поняття правової культури тлумачиться нині по-різному: провідні дослідники проблеми стверджують, що правова культура є основою відтворення в суспільстві правового досвіду, розвитку інтелектуального та духовного потенціалу народу, тією системою духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права, яка охоплює всю сукупність найважливіших ціннісних компонентів правової реальності в її розвитку; що за своїм змістом це поняття включає: право, правосвідомість, правотворчість, правовідносини та правозастосування [5, с. 5]; вважають, що правову культуру можна презентувати як певну смислову єдність, яка складається з правових концепцій, джерел права, правової методології і правової аргументації, легітимації права, а в ширшому аспекті – із загальних правових цінностей і загального праворозуміння, що в понятті «правова культура» порівняно із поняттям «правова система» акцент зміщується з інституційних на ціннісні аспекти, що така культура першочергово є моментом цінностей та ідеалів [4, с. 211]; вчені переконані, що правову культуру громадян демократичного суспільства можна визначити як ціннісно-нормативну систему, орієнтовану на ідеали гуманізму й демократії, яка схвалюється більшістю населення або основними соціальними групами, що така культура містить базові демократичні переконання, установки, орієнтації, символи, спрямовані на політико-правову систему, охоплює як правові ідеї та цінності, так і чинні норми правової практики [12, с. 5]. Зазначені підходи до розуміння сутності правової культури можна узагальнити так: в основі загальної культури кожного громадянина лежать високий рівень правової свідомості й відповідної культури, загальнолюдські цінності та соціальна відповідальність за свої вчинки, що, без сумніву, є гостро актуальним і важливим у сучасних умовах розвитку громадянського суспільства в Україні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблем правової культури займаються такі вчені, як Є. Аграновська, С. Алексєєв, І. Воронова, М. Панов, О. Петришин, Ю. Тодика та ін. Проблеми формування правової культури різних категорій населення та фахівців різних спеціальностей присвячені праці Л. Герасіна, В. Голловченко, О. Данильяна, О. Дзьобаня, Г. Дехтяр, Г. Клімова, С. Максимова, Н. Поліщук, М. Требіна та ін. Однак із провідних наукових підходів у світовій і вітчизняній системі професійної освіти вважають компетентнісний підхід, тому конкретизації вимагає питання з'ясування місця і ролі правової компетентності фахівців у структурі їхньої правової культури, що й буде метою цієї розвідки.

Викладення основного матеріалу. Правова культура фахівця є складником правової культури суспільства, її вбачають у критичному, творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ із погляду їхнього гуманістичного, демократичного і морального змісту, зорієнтовуючи на духовно-філософське осмислення духу природного і змісту позитивного права. Сучасні дослідники намагаються вивчати і розвивати правову культуру відповідно до філософсько-правової сутності цього поняття, досліджуючи проблему з позицій впливу духовної, правової та національної політичної культури на формування професійно-політичної культури як юриста, так і фахівця неюридичного фаху. При цьому застосовуються такі наукові підходи: а) антропологічний та аксіологічний – для аналізу того, яким чином, за допомогою яких засобів можливе формування професійно-політичної культури фахівця; б) гносеологічний – для мисленнєвого відтворення чинників і компонентів професійно-політичної культури фахівця; в) герменевтичний – для тлумачення сутності права при з'ясуванні змісту правових норм, які регламентують конкретну професійну діяльність стосовно розв'язання політико-правових проблем і вибору засобів формування професійно-політичної культури. Для систематизації емпіричного матеріалу, отримання власних теоретичних результатів і для досягнення поставленої мети використовують методи аналізу та синтезу, дедукції та ін-

дукції, абстрагування, поєднання історичного та логічного тощо [2; 4; 5].

Дослідники правової культури (Є. Аграновська, С. Алексєєв, І. Воронова, Л. Герасіна, О. Данильян, О. Дзьобань, Г. Клімова, С. Максимов, М. Панов, О. Петришин, Ю. Тодика, М. Требін та ін.) вважають, що ця культура містить такі складники: знання чинного законодавства; переконаність у необхідності та корисності правових норм і законів, установлених у суспільстві; вміння користуватися правовим інструментарієм (законами, правовими актами тощо) у повсякденній і професійній діяльності.

Відповідно до змісту правової освіти виокремлюють підходи: *концептуальний* – визначення мети, завдань, принципів, основних позицій щодо реалізації програмних положень правової освіти (В. Опришко, О. Пометун, С. Тадеєва); *ідейно-пропагандистський* – формування правових переконань через популяризацію ідеї правової держави та права як ефективного інструмента регулювання суспільних відносин і взаємовідносин між людьми в суспільстві, що динамічно трансформується (В. Годованець, О. Краснокутський); *компетентнісний* – підготовка фахівця, здатного реалізувати свій правовий потенціал, що визначається необхідним обсягом і рівнем правових знань і досвіду у відповідному виді діяльності (О. Іваній, Д. Клочкова, Т. Колган, О. Кравченко, С. Нетьосов, І. Огороднійчук, В. Олійник, Т. Смагіна та ін.).

Правова культура функціонує як єдність чуттєвого і раціонального у професійній діяльності, що й зумовлює зміст і необхідний рівень правової компетентності фахівця, при цьому правове почуття є результатом правової свідомості або її дією, зовнішнім проявом. Взаємозумовленість чуттєвого та раціонального у діяльності фахівців кожної спеціальності є тим критерієм, який дозволяє сформулювати самодостатні системи права, що забезпечують функціонування обраної професійної сфери на засадах правового почуття та правопорядку, поваги до права, духовності й моральної відповідальності за власне життя і результати професійної праці.

У контексті зазначених вище компетентнісних складників правової культури фахівців (знань, умінь, почуттів, цінностей) першочерговим вважаємо уточнення в межах нашого дослідження поняття «*правова освіта*». Зазвичай вітчизняні науковці розглядають і розуміють правову освіту з позицій Національної програми правової освіти населення (2001 р.) та заснують на цьому документі відповідний категорійно-поняттєвий апарат [9]. Це дає змогу з'ясувати значення поняття в педагогічному сенсі, проте досліджувані явища освітньої системи, трансформація правової реальності в умовах сьогодення (процеси глобалізації, європеїзації, інтеграції, стандартизації освіти), що призводять до постійного оновлення змісту, форм, методів і засобів професійної освіти, уможливають необхідність конкретизації низки визначень.

Аналіз науково-педагогічних і довідкових джерел дозволив усвідомити, що правову освіту тлумачать:

1) як цілеспрямовану систематичну діяльність із формування й підвищення правосвідомості та правової культури молоді [1, с. 19];

2) як головний елемент формування правової культури і правової свідомості суспільства загалом [14];

3) як компонент загальної і професійної освіти в Україні, процес набуття правових знань, навичок і вмінь, формування поваги до права, закону, прав і свобод людини, відповідних правових орієнтацій та оцінок, правових поведінкових установок і мотивів правомірної поведінки [14].

Специфіка аналізованого поняття, його дотичність до системи правничих наук є причиною звернення до правових актів, що унормовують категорійно-поняттєвий апарат. Відповідно до зазначеної вище Національної програми правової освіти населення (2001 р.), правова освіта трактується як комплекс заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення сприятливих умов для мотивування громадян до набуття правових знань, умінь і навичок у їхньому застосуванні, необхідних для реалізації своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків [9]. Йдеться про систему заходів, спрямованих на все населення України, та систему знань-умінь-навичок, які є основою ключових і професійних компетентностей, тому правову освіту розглядають як багаторівневу систему у межах державної системи освіти (як пропонує О. Чудінов) [13]. За таких умов можливе тлумачення правової освіти як системи, що містить такі підсистеми: загальноправову (перша підсистема), юридичну спеціально-правову (друга підсистема), фахову правову (третья підсистема).

Перша і третя підсистеми містять допрофесійну загальноправову освіту в межах вивчення навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти; середню професійну загальноправову освіту для вивчення навчальних дисциплін у професійних закладах освіти (ліцеї, гімназії, технікуми тощо); вищу професійну загальноправову освіту у юридичних закладах вищої освіти; післядипломну освіту в межах підвищення кваліфікації [13, там само, с. 107]. Відповідно до чинного законодавства, вітчизняна система правової освіти є сукупністю навчальних і навчально-виховних закладів, які, згідно із законом, здійснюють *непрофесійну* правову (здійснюється у закладах загальної середньої та неюридичної вищої освіти) та *професійну* юридичну освіту (здійснюється в профільних освітніх установах) [9].

Непрофесійна (загальноправову) правова освіта відповідно до структури освіти України може бути представленою так: дошкільна загальноправову освіта; загальноосвітня шкільна загальноправову освіта; позашкільна загальноправову освіта; загальноправову освіта в професійно-технічних навчальних закладах; загальноправову освіта у закладах вищої освіти; загальноправову освіта в закладах післядипломної освіти); загальноправову самоосвіта громадян. У рамках саме цієї підсистеми правової освіти відбувається формування правової культури і відповідної компетент-

ності фахівців неюридичних спеціальностей.

Отже, звернення до державної законодавчої бази, освітніх документів і публікацій вітчизняних науковців дозволило сформулювати універсальне визначення поняття: правова освіта – це складний педагогічний феномен, який може бути трактований як діяльність органів влади, юстиції та освіти, спрямований на розроблення й запровадження напрямів, програм, рекомендацій, механізмів інформаційного і методологічного характеру з приводу забезпечення правової освіченості населення; як комплекс заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття населенням правових знань і навичок; як процес засвоєння правових знань, умінь і навичок із метою формування правової культури і компетентності особистості для реалізації правових поведінкових установок суспільства і завдань конкретної професійної сфери застосування права. Останнє визначення є значущим для нашого дослідження. Стосовно цього підтримуємо наукову позицію О. Певцової, яка стверджує, що *правове навчання* – це процес «цілеспрямованого передавання знань, умінь і формування стійких навичок у галузі правової діяльності, що дозволяють мати не лише теоретичні уявлення про певні юридичні норми, закони країни, але й використовувати ці знання у практичній діяльності» [6, с. 193]. Доповнювальним категорійно-поняттєвим інструментарієм правової культури вчені визначають поняття: правова освіта (зміст правової освіти), правове навчання, правове виховання, правова педагогіка, правова компетенція / компетентність, правосвідомість, праворозуміння, що утворюють ієрархічну систему [1; 7; 8]. Зазначаючи, що правове виховання є чинником правової культури, С. Соколова надає своє визначення аналізованого поняття: «Правова культура майбутнього інженера-педагога є динамічним особистісним утворенням, що інтегрується до змісту загальної, соціальної, професійної культури особистості, однак має особливу сутність щодо функцій професійної інженерно-педагогічної діяльності та структуру, яка поєднує інформаційно-ерудиторський, аксіологічний, регулятивно-поведінковий і особистісний компоненти» [10, с. 3]. Такий підхід вважаємо важливим стосовно компетентнісного розуміння процесу формування правової компетентності фахівців неюридичних спеціальностей, адже він містить суттєві ознаки, що дають можливість врахування не лише правових знань у реалізації професійних функцій, а й системи загальнолюдських (соціально відповідних) і спеціальних (професійно необхідних) якостей, цінностей, мотивів.

Поєднуючи таке тлумачення з потребами педагогіки, Л. Твердохліб стверджує: «Правова культура – складова й вияв духовної культури особистості – базується на ідеї гармонійності, цілісності сучасного світу, єдності природного, соціального й духовного середовища проживання людини, історико-культурних традицій» [11, с. 3]. Учена пропонує власне бачення критеріїв і показників сформо-

ваності правової культури – це рівень засвоєння членами суспільства правових цінностей (правових норм, принципів, навичок правомірної поведінки, поваги до права тощо), ступінь оволодіння ними й практичного їхнього впровадження до провідної діяльності [11, там само, с. 8]. Таким чином, зазначене трактування суголосне з позицією юриспруденції, представники якої визначають: «Правова культура – окрема категорія для позначення правової системи, що історично склалася, інститутів державно-організованого суспільства, які з нею корелюють, а також обумовлених їхньою діяльністю правових знань і мотивів, форм, способів і методів правової діяльності, цінностей, оцінок, із необхідністю притаманних кожному народу, класу, нації, іншій соціальній групі, окремій особистості на певному етапі їхнього розвитку» [3, с. 89]. Якщо під «соціальною групою» розуміти всіх працівників певної професії, то правова компетентність перетворюється з компонента загальної правової культури у важливий чинник професійної ефективності й конкурентоздатності.

Висновок. Формування компетентнісних ознак правової культури фахівців є актуальним для сучасного українського суспільства [7]. Цей процес, як вважають дослідники, може відбуватися як на макро-, так і на мікрорівні. На макрорівні (рівень держави) – це вплив на особистість фахівця всіх умов соціального середовища, що можуть включати як позитивні, так і негативні чинники, походження яких пов'язане насамперед із правовою та політичною системами. На макрорівні (рівень системи професійної освіти) – процес цілеспрямованої й організованої фахової підготовки, метою якої є формування фахівців високої професійної якості, невід'ємним компонентом якої є правова компетентність у обраній галузі діяльності.

📖 Список використаних джерел

1. Гуз А. М. Становлення та розвиток шкільної правової освіти в Україні (1991–2007 рр.): історичний і теоретико-методологічний аспект : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Київ, 2010. 40 с.
2. Данильян О. Г. Специфіка формування правової культури в транзитивному суспільстві // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Соціал. філософія, психологія. Харків: ХУПС, 2006. Вип. 2 (26). С. 3–9.
3. Краснокутський О. В. Культурно-правовий чинник оптимізації розвитку ідеології державотворення в Україні // *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2014. № 6. С. 89–100.
4. Максимов С. І. Українська правова культура та її вплив на політичну культуру // *Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи* : зб. ст. і тез за матеріалами Всеукр. наук.-теорет. конф. – ХХ Харк. політолог. читання. Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого ; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2008. С. 211–214.
5. Панов М. І. Політична і правова культура як фундаментальні чинники державотворення в Україні // *Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи* : зб. ст. і тез за матеріал. Всеукр. наук.-теорет. конф. – ХХ Харк. політолог. читання. Харків: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2008. С. 3–6.
6. Певцова Е. А. Основные концепции правового образования // *Теоретические и методические основы преподавания права в школе*. Москва: Новый учебник, 2002. 448 с.
7. *Правове виховання в сучасній Україні: монографія* / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2010. 368 с.
8. *Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія* / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. 352 с.

9. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України (№ 992/2001 від 18.10.2001 р.) / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>.
10. Соколова С. В. Формування правової культури майбутніх інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Київ, 2016. 23 с.
11. Твердохліб Л. В. Формування правової культури старшокласників у навчальних закладах нового типу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00. Луганськ, 1999. 17 с.
12. Требін М. П. Правова культура громадян в українському суспільстві // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Соціал. філософія, психологія. Харків: ХУПС, 2007. Вип. 1 (27). С. 3–9.
13. Чудинов О. Р. Формирование правовой компетентности студентов технического вуза // Вестник ПНИПУ: История. Культура. Философия. Право. 2013. № 7 (44). С. 107–115.
14. Юридична енциклопедія: В. 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 2003. Т. 5: П – С. 736 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.06.2018

Прилико В. М. Правовая компетентность в структуре профессиональной правовой культуры специалистов.

А На основании анализа комплекса культурологических, философских, юридических, педагогических источников выяснена научная необходимость согласования понятий «правовая культура» и «правовая компетентность» в контексте задач профессиональной подготовки специалистов неюридических направлений; определены базовые философско-правовые основы формулирования понятия «правовая культура» с учётом ряда специальных и общепедагогических научных подходов (антропологического, аксиологического, гносеологического, герменевтического, компетентностного и др.); прослежена взаимосвязь понятий «правовое образование», «правовое воспитание», «правовые ценности», определено место и роль правовой компетентности как составляющей правовой культуры специалистов в контексте обеспечения высокого качества профессиональной подготовки и конкурентоспособности каждого специалиста на рынке труда.

Ключевые слова: правовая культура; профессиональная правовая культура специалистов; правовая компетентность; правовое образование; правовая педагогика

Prylypko Victoria. Legal Competence in the Structure of Professional Legal Culture of the Specialists.

S In the paper, based on the analysis of a complex of cultural, philosophical, legal, and pedagogical sources, the scientific necessity of harmonization of the concepts of «legal culture» and «legal competence» in the context of the tasks of professional training of specialists in nonlegal specialties has been clarified; the basic philosophical and legal foundations of the formulation of the concept of «legal culture» are determined with taking into account a number of special and general pedagogical scientific approaches (anthropological, axiological, epistemological, hermeneutic, competence, etc.); The relationship between the concepts of «legal education», «legal training», «legal values» was traced, the place and role of legal competence as a component of the legal culture of specialists in the context of ensuring the high quality of professional training and competitiveness of each specialist in the labor market were identified.

Key words: legal culture; professional legal culture of specialists; legal competence; legal education; legal pedagogy